

Отже, запроваджені зміни, безумовно, впливатимуть на хід кримінального провадження та досягнення мети досудового розслідування, в умовах воєнного стану. Беззаперечним є те, що розширення повноваження ОДР та прокуратури сприятиме проведенню ефективній роботі зазначених органів з метою повного, неупередженого, об'єктивного досудового розслідування кримінальних правопорушень та виконання основних завдань правоохоронних органів.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/card/389-19 (дата звернення: 09.05.2022).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 09.05.2022).
3. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text (дата звернення: 09.05.2022).
4. Тищенко О. Закон щодо вдосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: основні положення. *Кримінальне право та процес*. URL: jurliga.ligazakon.net/news/211059_zakon-shchodo-vdoskonalennya-poryadku-zdysnennya-kriminalnogo-provadhennya-v-umovakh-vonnogo-stanu-osnovn-polozhennya.
5. Особливості здійснення кримінального провадження в умовах воєнного, надзвичайного стану та в особливий період. *Golaw*. URL: golaw.ua/ua/insights/publication/osoblivosti-zdijsnennya-kriminalnogo-provadhennya-v-umovah-voyennogo-nadzvichajnogostanu-ta-v-osoblivij-period/.

Віра Михайленко*

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ УЧАСТІ ПІДОЗРЮВАНОВОГО, ОБВИНУВАЧЕНОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З 24 лютого 2022 року сфера національної кримінальної юстиції зіткнулася з новими викликами. Введений по всій Україні воєнний стан актуалізував багато проблемних питань, які потребували і до сих пір потребують нормативного врегулювання або вирішення судовою практикою. Незважаючи на наявність в Україні фактичного збройного конфлікту з лютого 2014 року (окупація Криму та частини Сходу України), чинний на момент введення юридичного воєнного стану Кримінальний процесуальний кодекс України виявився неготовим для забезпечення спроможності і ефективності кримінального провадження.

В умовах воєнного стану ускладнюється чи унеможлиблюється нормальне виконання завдань кримінального провадження. Виходячи із дефініції, воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і за-

* Суддя Вищого антикорупційного суду, кандидат юридичних наук.

конних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. Особливостями воєнного стану як правового режиму, є зміщення векторів державної політики із задекларованої в мирний час людиноцентричної демократичної моделі в площину виключних інтересів держави – національної безпеки, державної незалежності та територіальної цілісності. Для цього не зовсім підходить національний концепт сучасного кримінального провадження, розроблений в мирний час і для мирного часу.

Проблематика кримінального провадження під час воєнного стану актуалізується у зв'язку з невизначеністю і нерегульованістю великого спектру питань. Завдання кримінального провадження залишаються незмінними, при тому, що процесуальні механізми їх досягнення – перестають працювати. Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» в умовах правового режиму воєнного стану суди, органи та установи системи правосуддя діють виключно на підставі, в межах повноважень та в спосіб, визначені Конституцією та законами України. Повноваження судів, органів та установ системи правосуддя, передбачені Конституцією України, в умовах правового режиму воєнного стану не можуть бути обмежені. Разом з тим, згідно зі ст. 26 цього Закону правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами. На цій території діють суди, створені відповідно до Конституції. Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється.

Положення чинного законодавства орієнтують на загальне правило, що під час воєнного стану раніше розпочаті кримінальні провадження мають продовжуватися (хоча внесені зміни дозволяють можливість їх зупинення в певних випадках), а нові факти вчинення кримінально-протиправних діянь – ставати предметом оцінки в кримінально-процесуальному сенсі. Отже, перед слідчими суддями і судами постає складна задача забезпечення функціонування кримінальної юстиції з метою реалізації принципу невідворотності відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення при дотриманні засад кримінального провадження і в реаліях постійних загроз життю і здоров'ю його учасників.

Не секрет, що під час війни відбувається переміщення людей, в тому числі тих, хто підозрюється або обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, та адвокатів. При чому таке переміщення здійснюється як в межах України, так і закордон. КПК України містить загальні обов'язки підозрюваного, обвинуваченого – прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а в разі неможливості прибути за викликом у призначений строк – заздалегідь повідомити про це зазначених осіб; виконувати обов'язки, покладені на нього рішенням про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Ці процесуальні обов'язки не зникають з введенням воєнного стану, проте вони можуть не виконуватися з огляду на необхідність забезпечення безпеки життя і здоров'я (і це, безумовно, виправдано) або на можливість скористатися ситуацією хаосу для затягування судового розгляду або переховування від органу досудового розслідування, прокуратури, слідчого судді або суду.

В актуальних умовах правового регулювання виникають такі питання участі підозрюваного, обвинуваченого у кримінальному провадженні:

1) Чи є залишення підозрюваним, обвинуваченим місця проживання або території України під час воєнного стану без дозволу або повідомлення уповноваженого суб'єкта та/або неповернення після закінчення на відповідній території бойових дій порушенням застосованого запобіжного заходу у виді домашнього арешту або покладених обов'язків не відлучатися із населеного пункту місця проживання без дозволу слідчого, прокурора або суду та/або повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання?

2) Чи становить воєнний стан сам по собі поважну причину неприбуття на виклик слідчого судді, суду?

3) Чи є виїзд захисника закордон в умовах воєнного стану підставою для залучення підозрюваному, обвинуваченому іншого захисника, або за наявності інших захисників – розгляду кримінального провадження за відсутності захисника, що виїхав.

У контексті першого питання воєнний стан може бути джерелом зловживань обох сторін. Формально виїзд за межі постійного місця проживання без повідомлення слідчого, прокурора, слідчого судді, суду може стати підставою для зміни запобіжного заходу. Так, якщо підозрюваний, обвинувачений порушив покладені на нього при застосуванні запобіжного заходу обов'язки, застава звертається в дохід держави та зараховується до спеціального фонду Державного бюджету України й використовується у порядку, встановленому законом для використання коштів судового збору (ч. 8 ст. 182 КПК України). З іншого боку, підозрюваний, обвинувачений може використати воєнний стан для переховування з метою уникнення кримінальної відповідальності, виїхавши за межі України, у тому числі із регіонів, де не ведуться бойові дії, а спрощений порядок перетину державного кордону цьому сприяє.

Двомісячна практика здійснення судочинства в умовах воєнного стану свідчить про фактичне блокування руху кримінальних проваджень, які перебувають на стадії судового розгляду. Переважна більшість судових засідань відкладається у зв'язку з неявкою обвинуваченого у судові засідання з посиланням на воєнний стан. Хоча воєнний стан введено на всій території України, бойові дії проводяться не у всіх регіонах, а на частині територій вони припинені. До цього слід додати можливість участі у судовому засіданні не лише безпосередньо в залі судових засідань, а й дистанційно. Навіть за умови перебування обвинуваченого або його захисника закордоном, загальний обов'язок явки за викликом до суду може і має бути виконаний через використання технічних засобів і відповідного програмного забезпечення (хоч і воєнний стан, але XXI-е сторіччя). У листі від 03 березня 2022 року «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» Верховний Суд зазначив, якщо через об'єктивні обставини учасник кримінального провадження не може брати участь у засіданні в режимі відеоконференцзв'язку за допомогою технічних засобів, визначених КПК України, як виняток можна допускати участь такого учасника в режимі відеоконференцзв'язку за допомогою інших засобів. Однак обвинувачені, перебуваючи в умовно безпечних регіонах України або закордоном, з початком воєнного стану стали «наполягати» на необхідності безпосередньої участі в судовому засіданні. При тому, що до початку воєнного стану ці ж обвинувачені, посилаючись на пандемію коронавірусу, просили у суду дозволу на участь у судових засіданнях в дистанційному режимі.

У деяких випадках учасники посилаються на неможливість дистанційної участі в судовому засіданні через відсутність технічних можливостей. При чому клопотання про відкладення судового засідання подаються через Інтернет і з накладенням електронного підпису.

Відповідно до ст. 138 КПК України поважними причинами неприбуття особи на виклик є, зокрема, обставини непереборної сили – військові події або інші подібні обставини) та обставини, які об'єктивно унеможливають з'явлення особи на виклик. Отже, оголошення правового режиму воєнного стану саме по собі не визнається законом поважною причиною неприбуття на виклик. Закон пов'язує поважність причини неприбуття з військовими подіями (не розкриваючи при цьому зміст цього поняття), або з іншими обставинами, які у прив'язці до наявного режиму воєнного стану є **об'єктивними** (активні бойові дії; перебування на окупованій території; відсутність транспортного сполучення між територією проживання обвинуваченого і місцем розташування суду з одночасною неможливістю дистанційної участі тощо), а **не суб'єктивними** (декларація обвинуваченим виключно особистої участі в судовому засіданні і неможливості прибуття до суду з огляду на побоювання за своє життя і здоров'я).

Хоча судова практика свідчить про певну кількість рішень, якими судові засідання відкладені на період дії воєнного стану в Україні, а дати підготовчого судового засідання постановлено визначити після закінчення воєнного стану*.

* Ухвали Корсунь-Шевченківського районного суду Черкаської області від 15.03.2022 у справі № 699/85/21; Черкаського районного суду Черкаської області від 12.04.2022 у справі № 707/581/22.

Отже, у кожному конкретному випадку суд має визначити, чи є причина неприбуття обвинуваченого в судові засідання поважною. В умовах війни відповідними критеріями можуть бути оперативна обстановка на території розташування суду та місця перебування обвинуваченого, його перебування в іншому віддаленому регіоні, інтенсивність ведення бойових дій або встановлення тимчасових окупаційних режимів на відповідних територіях, функціонування транспортних комунікацій, наявність зв'язку, в тому числі Інтернет, добросовісність виконання обвинуваченим своїх процесуальних обов'язків. Також має значення стадія судового провадження. Наприклад, намір обвинуваченого брати особисту участь в засіданні, коли запланований допит свідків, є цілком зрозумілим, у той час як його дистанційна участь у підготовчому судовому засіданні жодним чином не перешкоджає належній реалізації процесуальних прав і не може негативно вплинути на його захист.

Третім питанням, яке виникає в практиці здійснення правосуддя в умовах воєнного стану, і гальмує судовий розгляд, є виїзд захисника закордон. Непоодинокі випадки, коли обвинувачений клопоче про відкладення судового засідання (до припинення воєнного стану) з огляду на те, що його захисник (єдиний чи один із декількох) виїхав закордон. У деяких випадках відповідні клопотання направляються самими захисниками з підтвердженням звернення закордоном для отримання статусу особи, що потребує захисту. А обвинувачений, реалізуючи своє право на захист, вважає за необхідне скористатися послугами лише цього адвоката. У цьому контексті слід зазначити, що виїзд адвоката закордон на тривалий період не має перешкоджати судовому розгляду і впливати на дотримання розумних строків (особливо, якщо мова йде про одного із групи захисників). Такий адвокат може здійснювати захист обвинуваченого із використанням технічних засобів, у тому числі власних; в умовах війни не слід формалізувати його участь лише конкретно визначеними засобами і програмним забезпеченням. Якщо ж виїзд адвоката об'єктивно унеможливає його участь у справі, то в дію мають вступати Правила адвокатської етики з відповідними наслідками неможливості належного виконання доручення.

На завершення необхідно додати, що воєнний стан – це невизначений в часі і не прогнозований за обставинами правовий режим. А кримінальне провадження завжди має конкретні або розумні строкові точки – строк проведення підготовчого судового засідання, строк призначення судового розгляду, розумний строк розгляду кримінального провадження, строк дії запобіжного заходу, строк притягнення до кримінальної відповідальності тощо. І як би радикально це не звучало, але кримінальне провадження має продовжуватися і під час війни. А законодавчі зміни, направлені на забезпечення спроможності кримінального провадження в таких умовах, мають доповнюватися механізмами недопущення маніпулюванням воєнним станом для затягування судового процесу.

*Світлана Охріменко**

ГАРАНТІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ СЛІДЧОГО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ

Питання щодо забезпечення процесуальної самостійності слідчого тривалий час залишалися актуальними, особливо з огляду на рівень організації діяльності органів досудового розслідування. Для того, щоб принцип процесуальної самостійності слідчого не виявлявся декларативним, чинне законодавство має забезпечувати його дотримання системою правових гарантій та інструментів.

* Науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології ННІ № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук.